

วาทกรรมว่าด้วยชนบทในวรรณกรรมของไม้ เมืองเดิม*
Rural Discourses in Mai Muangderm's Literary Works

สรณัฐ ไตลังคะ**
Soranat Tailanga

บทคัดย่อ

วรรณกรรมของไม้ เมืองเดิมได้เสนอภาพชนบทในช่วงสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ชนบทของไม้ เมืองเดิมเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ห่างไกลความเจริญ ตัดขาดจากโลกภายนอก สุขสงบ ความขัดแย้งในเรื่องจึงเป็นความขัดแย้งของความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่แก้ได้ด้วยวิถีชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการจัดการกับความขัดแย้งด้วยการประนีประนอมหรือด้วยกำลังของตนเองโดยที่รัฐมีบทบาทเข้าไปจัดการปัญหาน้อยมาก ในสังคมไม่มีความแตกต่างระหว่างชนชั้นมากนักเนื่องจากทุกคนเป็นชาวไร่ชาวนา ทำให้คนในชุมชนสามารถรักษาสีธรรมและศักดิ์ศรีได้ในกรอบวาทกรรมวิเคราะห์พบว่างานของเขาไม่ได้เสนอภาพที่เป็นจริง แต่เป็นการคัดสรรเพื่อเสนอภาพชนบทชุดหนึ่งที่เป็นชุมชนอุดมคติที่ให้คุณค่าแก่ศักดิ์ศรีและความกล้าหาญมากกว่ากฎเกณฑ์ทางจริยธรรมหรือกฎหมาย ไม่ปรากฏความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ซับซ้อน และงานเน้นคุณค่าของชนบทเหนือเมือง ดังนั้น งานเขียนของไม้ เมืองเดิมจึงได้ทำให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าของวิถีชนบทในช่วงที่ความเจริญของยุคสมัยใหม่กำลังรุกคืบเข้ามาในชนบท

คำสำคัญ: บ้านเทิงคดีไทย; วาทกรรมชนบท; วรรณกรรมกับสังคม

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “วาทกรรมว่าด้วยชนบทในบ้านเทิงคดีไทย พ.ศ. 2475-2510” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนวิจัยจาก สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีงบประมาณ 2554

** รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Abstract

Mai Muangderm's literary works present the rural in the time before the World War II. His representation of the rural is cultural space which is remote and peaceful. The conflicts in the works are the relationship of the villagers which can be solved by compromise or by force with less involvement from governmental administration. His works shows no class difference conflicts since all is farmers; thus the maintenance of one's free will and integrity. The discourse analysis framework points out that his works does not represent the 'real' rural areas; instead, they are the selection of particular images to present the rural as the ideal community which gives value to integrity and courage more than ethics and legality. The complicated problems of economic and social relations are left out. The works emphasizes on the value of the rural over the urban. As the result, Mai Muangderm's works revolve around the realization of the value of folk ways as modernization invades the rural.

Keywords: Thai fiction; rural discourses; literature and society

ความนำ

ความหมายของชนบทตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายถึง “บ้านนอก เขตแดนที่พ้นจากเมืองหลวงออกไป” หากพิจารณาจากความหมายดังกล่าว “บ้านนอก” ซึ่งเป็นความหมายที่กว้างและแสดงความหมายโดยนัยที่หมายถึง “ความไม่เจริญ” คำนิยามดังกล่าวเสนอความหมายของ “พื้นที่” ที่เป็นลบ อาจกล่าวได้ว่าการให้ความหมายของชนบทข้างต้นนั้นเกิดจาก “ศูนย์กลาง” คือเมืองหลวงเป็นหลัก เป็นการแสดงคู่ตรงข้าม (binary opposition) ของเมืองหลวง/ชนบทที่ “เมืองหลวง” มีสถานะสูงกว่า

หากพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับ “พื้นที่ชนบท” ของไทย อาจกล่าวได้ว่ามีความหมายที่เป็นพลวัต คือเลื่อนไหลไม่คงที่ วรรณคดีในสมัยโบราณสื่อพื้นที่ชนบท

ในแนวจินตนิยม (Romantic) คือสัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ วรรณคดีไทย มีลักษณะแบบที่เรียกว่าจินตนิยมหลายประการ กล่าวคือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ อิทธิปาฏิหาริย์ ห่างไกลจากความเป็นจริง เน้นเรื่องการผจญภัยในธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังเน้นเรื่องอารมณ์ของบุคคล (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2531: 93) ธรรมชาติ ไชนบมของนิราศนำเสนอเกี่ยวกับการเดินทางเข้าไปในพื้นที่ชนบทและอารมณ์หวาน ให้ที่เกิดจากการพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รัก โดยเสนอธรรมชาติที่พบเห็นในชนบท ควบคู่ไปกับอารมณ์ของกวี (ดวงมณ จิตรจำนงค์, 2544: 86) ดังนั้น ธรรมชาติที่เสนอ ในวรรณคดีไทยไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงสภาวะความเป็นจริงของธรรมชาติ

ในระยะต่อมาวรรณกรรมสมัยใหม่มักเสนอชนบทตามแนวสังคมนิยมคือ แนวคิดที่ว่าวรรณกรรมเป็นการสะท้อนภาพสังคมอย่างตรงไปตรงมา เป็น “กระจก” ที่ส่อง ให้เห็นความเป็นไปของสังคม มีงานวิจัยที่ศึกษาตามแนวดังกล่าว อาทิ การศึกษาของ กาญจนา ประสงค์เงิน (2527) เรื่อง การศึกษาเรื่องสั้นไทยที่เสนอปัญหาสังคมชนบท อีสาน: 2501-2525 ส่วนปริยาภรณ์ หนูสนั่น (2532) ที่ศึกษาเรื่อง การสะท้อนปัญหา สังคมชนบทในนวนิยายไทย: 2519-2529 เน้นประเด็น “ความสมจริง” คือเห็นว่าวรรณกรรม ที่ศึกษามีการบรรยายสภาพชนบทอย่างตรงไปตรงมา งานวิจัยเหล่านี้เชื่อว่านักเขียน เสนอภาพตามที่ “เป็นจริง” อย่างไม่มีอคติหรือไม่ถูกครอบงำโดยวิธีคิดแบบใดแบบ หนึ่ง วิธีคิดเช่นนี้เป็นวิธีคิดในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่เชื่อว่า ความเป็นจริงที่สมบูรณ์ ดังนั้น สิ่งที่นักเขียนเขียนจึงเป็นความเป็นจริงที่เห็นได้ โดยทั่วไปและไม่มีข้อกังขาเพราะได้นำเสนอตามที่ “ตาเห็น” นอกจากนี้ ตามกรอบวิธี คิดดังกล่าวนอกจากจะเชื่อว่าวรรณกรรมเป็นการบันทึกภาพอย่างตรงไปตรงมาแล้ว ยังมีความเชื่อที่ว่างานเขียนหนึ่งๆ เป็นงานของปัจเจกบุคคลที่นำเสนอความคิดต่างๆ ผ่านการศึกษาใคร่ครวญอย่างอิสระ

ต่อมาในราวทศวรรษ 1970 การศึกษางานเขียนที่เชื่อว่าเรื่องราวที่นำเสนอ เป็นกระจกส่องความจริงหรือมีแก่นสาระได้ถูกท้าทายโดยการศึกษานาม “วาทกรรม” (discourse) ของนักคิดชาวฝรั่งเศส มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่ชี้ให้เห็นว่าความคิด และการกระทำของคนๆ หนึ่งผ่านภาษานั้นย่อมได้รับอิทธิพลหรือควบคุมจาก วาทกรรมอื่นๆ ที่ไหลเวียนอยู่ในสังคม ดังนั้น จึงไม่มีใครที่แสดงความคิดเห็นที่

เป็นอิสระอย่างแท้จริง (Danaher, 2000: 31) อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของวาทกรรมไม่ได้เป็นเพียงภาษาหรือคำพูดเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการปฏิบัติตามแนวทางวาทกรรมนั้นๆ เรียกว่า “ปฏิบัติการทางวาทกรรม” (discursive practices) ซึ่งแสดงออกในรูปของพฤติกรรม ธรรมเนียมปฏิบัติ จารีต ความคิด ความเชื่อ ฯลฯ ที่มีอยู่ในสังคม สิ่งเหล่านี้ดำรงอยู่ในสังคมจนดูเหมือนเป็นเรื่องธรรมดา เป็นธรรมชาติหรือเป็นความถูกต้อง “ในทุกสังคม การผลิตวาทกรรมจะถูกควบคุม คัดสรร จัดระบบและแจกจ่ายภายใต้กฎเกณฑ์ชุดหนึ่งซึ่งมีหน้าที่พลิกแพลงเพื่อให้เรามองไม่เห็นถึงอำนาจและอันตราย รวมถึงความน่าเกลียด น่าสะพรึงกลัวของวาทกรรมเพื่อให้วาทกรรมดังกล่าวดำรงความเหนือกว่า/ความเป็นเจ้าในสังคม” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549: 25) อย่างไรก็ตาม การบังคับใช้อำนาจมีความซับซ้อนเพราะอำนาจไหลเวียนมาจากทุกทิศทาง จากทุกระดับของสังคมตลอดเวลา มีการแลกเปลี่ยนทางความคิดผ่านวาทกรรมต่างๆ ที่ไหลเวียนในสังคม เช่น เอกสารราชการ ตำรา ข่าว หนังสือ วรรณกรรม ฯลฯ (Tyson, 2006: 284) ดังนั้น สิ่งที่ฟูโกต์ต้องการค้นหาไม่ได้เป็นเพียงความจริงที่ถูกเลือกแต่ศึกษาการผลิตซ้ำ ปรับเปลี่ยนและแทนที่ด้วยสิ่งใหม่ด้วย

เมื่อนำกรอบความคิดดังกล่าวมาใช้ในการศึกษาวรรณกรรมจึงไม่เพียงแต่พิจารณาว่าสิ่งหนึ่งมีการให้ความหมายอย่างไร สิ่งที่ฟูโกต์ให้ความสำคัญมากอีกประการก็คือ “ผู้เขียน” หรือผู้ให้คำหรือความหมายดังกล่าวว่าเป็นใคร มีตำแหน่งแห่งที่ใดในสังคม และการให้คำดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับอำนาจอย่างไร (สุเดช ไซติอุดมพันธ์, 2551: 6) นั่นหมายความว่าในการพิจารณางานเขียนชิ้นหนึ่งนั้น ฟูโกต์เสนอให้พิจารณาอย่างรอบด้านคือ ต้องดูทั้งสถานะของผู้เขียน สถาบัน ช่วงเวลาที่เขียน รวมทั้งกรอบคิดที่มีอิทธิพลหลักในสังคมขณะนั้น ที่สำคัญคือ ต้องดูความสัมพันธ์เชิงอำนาจของงานนั้นๆ กับงานที่แวดล้อม ว่างานนั้นเกิดขึ้นเพื่อผลิตซ้ำหรือช่วงชิงความหมายใหม่ในสังคม สนับสนุนหรือท้าทายวาทกรรมที่ดำรงอยู่ในขณะนั้นอย่างไร

ดังนั้น การศึกษาชนบทไทยผ่านกรอบคิดเรื่องวาทกรรมจะช่วยให้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของอุดมการณ์ ความคิด ความเห็น ความเชื่อหรือคุณค่าอื่นๆ ในสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์กับบริบทสังคมด้านต่างๆ ในยุคเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม บทความเรื่อง “วาทกรรมว่าด้วยชนบทใน

วรรณกรรมของไม้ เมืองเดิม”นี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นว่างานของไม้ เมืองเดิม ซึ่งเป็นปฏิบัติการทางสังคมอย่างหนึ่งนั้นถูกควบคุมด้วยวาทกรรม อย่างไรก็ตามงานของเขาก็ได้เลือกสรรการนำเสนอข้อมูลเพื่อช่วงชิงความหมายใหม่ในสังคมและท้าทายวาทกรรมที่ดำรงอยู่ในช่วงเวลาก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และเนื่องจากงานของไม้ เมืองเดิมมีทั้งเรื่องสั้นและนวนิยายแนวชนบท (หรือลูกทุ่ง) และแนวประวัติศาสตร์ งานที่ศึกษาในบทความนี้จะเน้นบันทึกคติแนวชนบทเป็นสำคัญ

วรรณกรรมของไม้ เมืองเดิม: การปะทะระหว่างพื้นที่เมืองกับชนบท

ไม้ เมืองเดิมซึ่งเป็นนามปากกาของ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา เกิดเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2448 ที่กรุงเทพฯ แม้จะมีเชื้อสายผู้ดี แต่ก็ดูเหมือนเป็น “ผู้ติดกยาก” เขาเรียนจบชั้นมัธยมวัดบวรนิเวศ รัชราชการที่กรมบัญชีการมหาดเล็กได้ประมาณ 4 ปีก็ลาออกมาทำงานส่วนตัวและเร่ร่อนไปตามชนบทได้ประมาณ 9 ปีเศษก็กลับถึงกรุงเทพฯ และเริ่มเขียนหนังสือเมื่อ พ.ศ. 2478 (ประทีป เหมือนนิล, 2542: 20) ในระหว่างที่เร่ร่อนไปตามชนบทนั่นเองคงจะเป็นช่วงเวลาที่เขาได้สัมผัสกับชีวิตชาวบ้าน และได้ซึมซับวิถีชีวิตและจิตใจของชาวชนบท

ภาพที่ 1: ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา
ที่มา: www.siamwriters.blogspot.com

ไม้ เมืองเดิมเป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียงในทางการบุกเบิกบันทึกคติเกี่ยวกับชนบทหรือที่เรียกว่า “วรรณกรรมลูกทุ่ง” งานของเขาได้รับการยอมรับว่ามีการเสนอภาพ “ที่สมจริง” ของชนบท ที่แสดงให้เห็นความสงบ ร่มเย็น ความอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตที่เรียบง่าย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นักวิจารณ์เห็นว่าวรรณกรรมของไม้ เมืองเดิมมักได้รับการยกย่องในด้านการให้ภาพชนบทที่สมจริง รวมทั้งภาษาที่เพราะฟังมีวรรณศิลป์ แต่มักไม่ให้คุณค่าในด้านเนื้อหาเพราะเห็นว่าโครงเรื่องแต่ละเรื่องมักคล้ายคลึงกัน จุฑมพร พรปักษ์ประลัย (2551) เห็นว่างานของไม้ เมืองเดิมใช้วรรณกรรมในการตอบโต้กระแสวัฒนธรรมใหม่ได้อย่างแนบเนียน ในบทความนี้จะชี้ให้เห็นว่า

มีนวนิยาย 2 เรื่องที่แสดงให้เห็นการปะทะระหว่างเมืองกับชนบท คือเรื่อง *แผลเก่า* และ *สินในน้ำ*

ภาพที่ 2: นวนิยายเรื่อง *แผลเก่า*
ที่มา: www.wikipedia.org

แผลเก่า เป็น โครม เรื่องที่ไม่ซับซ้อน ผสมผสานระหว่างแก่นเรื่องของความรักของ “ขวัญ” และ “เรียม” ที่มีอุปสรรคเนื่องจากครอบครัวของทั้งคู่ เป็นศัตรูกันเนื่องจากข้อพิพาทเรื่องที่ดิน แต่ผู้เขียนได้เพิ่มความพลิกผันของเหตุการณ์ด้วยการให้เรียมต้องจากบ้านไปสู่วางกอกเพื่อไปเป็นทาสของ “คุณนายทองคำ” และภายหลังทำให้เรียมเปลี่ยนสถานะจาก “อีเรียม” เป็น “คุณเรียม” สาวเมืองกรุงเพราะมีหน้าตาเหมือน “โฉมยง” ลูกสาวคุณนายทองคำ อันเป็นการเพิ่มความขัดแย้งของเรื่องให้เป็นความขัดแย้งระหว่างเมืองและชนบท แม้ว่าชนบทที่ว่าเป็นบางกะปิซึ่งเป็นชานกรุง แต่ใน พ.ศ. 2479 ซึ่งเมืองยังไม่เติบโตมากนักก็เห็นความแตกต่างของพื้นที่ชัดเจน

ในบทความ “*แผลเก่า*: แผลที่ฝากไว้ก่อน” ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ได้ชี้ให้เห็นว่า “ความแปลกใหม่ของแผลเก่าก็คืออุปสรรคที่ทำให้ตัวละครหนุ่มสาวไม่อาจสมหวังในรักมิใช่ความแตกต่างทางชนชั้นดังที่นิยมเขียนกันในขณะนั้น แต่กลับเป็นความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างคนบางกอกและคนบ้านนอก” (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, 2553: 18) “สภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกของเรียมที่ไม่ว่าจะนิยามตนเองว่าเป็น ‘นังเรียม’ หรือ ‘คุณโฉมยง’ บ่งบอกความอิทธิพลที่เหลือและกระวนกระวายใจของชนบทไทยท่ามกลางการรุกรานจากบางกอกเพื่อเป็นเจ้าเข้าครองในยุคเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นสมัยใหม่” (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, 2553: 20) ในการวิเคราะห์ดังกล่าวเขาได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างบางกอกกับทุ่งบางกะปิ อย่างไรก็ตาม บทความนี้จะขยายขอบเขตการวิเคราะห์ที่แสดงให้เห็นว่าไม่ว่าเมืองเดิมเชื่อมโยงพื้นที่ชนบทกับวัฒนธรรม ศิลธรรมและระบบคุณค่า ซึ่งอาจนำไปสู่คำตอบที่ว่าเหตุใดเรียมจึงตัดสินใจกลับไปหาขวัญและยอมตายไปกับขวัญ

พื้นที่ วัฒนธรรม และระบบคุณค่า

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2553: 131) ได้เสนอข้อคิดเกี่ยวกับพื้นที่ในวัฒนธรรมไทยซึ่งแตกต่างกับตะวันตกว่า ในขณะที่พื้นที่ในความหมายของตะวันตกจะเป็น “ที่ว่าง” ที่รอคนมาจัดการ แต่พื้นที่ของไทยนั้นไม่ว่างเปล่าเพราะพื้นที่ต่างๆ มี “เจ้าของ” นั่นคือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ การจะทำอะไรนั้นต้องบอกกล่าวเจ้าป่าเจ้าเขา ผีขุนน้ำ ผีขับน้ำ อารักษ์บ้าน อารักษ์เมือง กรอบคิดเช่นนี้ได้นำไปสู่ระบบคุณค่าหรือกรอบศีลธรรมที่นำไปสู่การจัดการพื้นที่หรือการปฏิบัติตนในพื้นที่ให้เหมาะสมเป็นธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในชุมชน นอกจากนี้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่นยังเป็นสิ่งที่ยึดโยงคนในชุมชนไว้ด้วยกันในเชิงพันธะทางจิตใจและสังคม เมื่อมีฐานคิดเช่นนี้ทำให้คนในสังคมระมัดระวังที่จะไม่ละเมิดข้อห้ามต่างๆ ที่มักผูกติดกับความเชื่อ ส่งผลให้คนในชุมชนอยู่อย่างสงบสุข เพราะหากละเมิดแล้วเชื่อว่าจะทำให้วุ่นวาย เกิดความป่วยไข้ ฯลฯ

สิ่งที่ *แผลเก่า* นำเสนอและเป็นประเด็นที่สำคัญของเรื่องที่มีถูกมองข้ามก็คือระบบคุณค่าของสังคมที่ยึดขวัญและเรียมไว้ด้วยกัน หากพิจารณาเรื่องแล้วจะพบว่าสิ่งที่ยึดคนทั้งคู่ไว้ก็คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งศาลเจ้าพ่อไทร ซึ่งเมื่อพิจารณาตลอดเรื่องแล้วก็จะพบว่าพื้นที่ของศาลส่วนนี้เป็นสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง เป็นที่ที่ขวัญและเรียมสัญญารัก และเป็นที่พักพิงทางใจของขวัญ คำสาบานต่อหน้าศาลเจ้าพ่อไทรว่าจะซื่อสัตย์ต่อกันตลอดไปเป็น “พิธีกรรม” ที่ถือเป็นพันธสัญญาร่วมกันของขวัญและเรียม มิติของพื้นที่จึงสำคัญเช่นนี้ เมื่อเรียมจากทุ่งบางกะปิไปบางกอกนั้นเธอได้ออกจากพื้นที่แห่งพันธสัญญา ไปสู่มิติพื้นที่ของบางกอกซึ่ง “ว่างเปล่า” เมื่อเรียมไปอยู่ในพื้นที่ใหม่ของบางกอกนั้น เรียมได้ออกจากระบบคุณค่าแบบเก่าที่คุ้นชินไปสู่ระบบคุณค่าแบบใหม่ที่เน้นวัตถุและเงินทองเป็นหลัก ความรักหากจะมีก็ไม่ได้เกิดจากสัญญาใจแต่เกิดจากผลประโยชน์ คุณนายทองคำรักเรียมไม่ใช่เพราะเรียมเป็น “เรียม” แต่เพราะเรียมเป็น “โฉมงาม” ลูกสาวคุณนายทองคำได้เหมือนทั้งหน้าตาและกิริยาท่าทาง เรียมจึงเกิดภาวะสองจิตสองใจ เพราะด้านหนึ่งแม้จะหลงใหลในชีวิตใหม่ดูดีของบางกอกซึ่งเหมือนนกน้อย แต่ก็อยู่ในกรงทอง ส่วนทุ่งบางกะปิเมื่อเทียบกับ “โลกแผนใหม่” ของบางกอกก็กลายเป็นแดนป่าเถื่อน อย่างไรก็ตาม เมื่อ

เธอลับเข้าไปสู่พื้นที่ของทุ่งบางกะปิที่มีศาลธรรมชาติเป็นสัญลักษณ์ มันได้ทำให้เธอรำลึกถึง “ระบบคุณค่าที่รองรับความเชื่อในเรื่องของสถานที่” นั่นคือคำสัญญา คำสาบานว่าจะซื่อสัตย์ต่อกันและกันตลอดไป ดังที่เรียมรำลึกในคืนที่หนีขวัญกลับ บางกอกว่า “ฉันกำลังหลับอยู่กลางพระนครเมื่อ 3 ปีมานี้ และก็บางกะปินี้เองที่ปลุกให้ฉันรู้จักบ้านเกิดเมืองนอนของฉันอีกครั้งหนึ่ง บางกะปิของเราทุกหย่อมหญ้าวังน้ำนั้นสุขกว่ากรุงเทพฯ เป็นไหนๆ” (ไม้ เมืองเดิม, 2513: 282)

ข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามิติพื้นที่ของบางกะปิและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีส่วนสำคัญที่ทำให้เรียมตระหนักถึงความเป็นตัวตนของ “เรียม” ไม่ใช่ “โฉมฉาย” อะไรเล่าที่ทำให้เรียมประกาศว่า “พี่ขวัญ พี่ขวัญตายแล้ว พี่ฉันตายแล้ว โอ้ พี่ฉัน” (ไม้ เมืองเดิม, 2513: 341) และกระโดดน้ำไปหาขวัญ หากไม่ใช่ “พื้นที่” ที่เชื่อมโยงกับพันธสัญญาที่มีต่อกัน ในแง่นี้สำหรับเรียม พื้นที่ทำให้เธอตระหนักถึงความสำคัญของระบบคุณค่าที่ต้องรักษาไว้ หากรักษาไม่ได้หรือทรยศ ผลก็คือความตาย นวนิยายเรื่อง *แผลเก่า* จึงได้นำเสนอประเด็นที่สำคัญของชนบท ก็คือเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับศีลธรรมหรือระบบคุณค่า ความสัมพันธ์ของคนทั้งคู่ไม่ได้เป็นเพียงความสัมพันธ์ทางกาย หากรวมถึงความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณ ดังนั้น ไม้ เมืองเดิม จึงเสนอภาพชนบทที่ให้ความสำคัญแก่พื้นที่และสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงคนในพื้นที่ไว้ด้วยกันอันเป็นสิ่งที่ไม่หลงเหลืออยู่ในเมืองหลวง

ผู้หญิงกับการปะทะระหว่างเมืองกับชนบท

ตัวอย่างจากเรื่อง *แผลเก่า* นี้ทำให้เห็นว่า ไม้ เมืองเดิมเข้าถึงความเป็นชนบทอย่างแท้จริงทั้งนี้เพราะในเรื่องนี้ชนบทไม่ได้เป็นเพียง “ฉาก” แต่เสมือนเป็นตัวละครที่สำคัญยิ่ง ความเป็นชนบทลึกลงไปด้วยสัญลักษณ์หรือความหมายที่ลึกซึ้งที่ผูกโยงกับความเชื่อ วิถีชีวิต จิตวิญญาณ ซึ่งทั้งหมดนี้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดโครงเรื่อง แม้แต่ภาษาก็แสดงให้เห็นความผูกพันนี้ ตัวอย่างเช่นเมื่อเรียมตัดพ้อว่าขวัญจะไม่รักเธอจริงๆว่า “แม่แก้วผู้ชายนะเหมือนปลา พอน้ำใหม่มามันก็ไปกับน้ำใหม่” (ไม้ เมืองเดิม, 2513: 216) ขวัญตอบว่า “เรียมเอ๋ย อย่างกลัวไปเลย พี่ไม่ใช่ปลารักน้ำอย่างว่าหรือ

หัวใจที่เติบโตหัวใจที่ใหญ่อย่างตะขีร์กว้าง ถึงน้ำเก่าจะพาน้ำใหม่มันจะมาหรือน้ำมัน
 แห่งจนขอด พี่ก็ต้องตายคาวัง เพื่อต้องตายอยู่กับเรียมคนเดียวจริง ๆ” (ไม้ เมืองเดิม,
 2513: 217) จะเห็นได้ว่าขวัญเปรียบเทียบกับตนเองเป็นจระเข้ที่รักวังและยอมตายคาวัง
 นับเป็นการใช้ภาษาที่แสดงคุณค่าและพฤติกรรมของตัวตนผ่านธรรมชาติ ที่น่าสนใจ
 ก็คือข้อความตอนนี้แสดงความย้อนแย้ง (irony) เมื่อในที่สุดคนที่เป็น “ปลาที่ไปกับน้ำ
 ใหม่” นั้นกลับเป็นตัวเรียมเอง ประเด็นที่น่าสนใจคือคำพูดที่ว่า “ผู้ชายนะเหมือนปลา
 พอน้ำใหม่มา มันก็ไปกับน้ำใหม่” ในเรื่องนี้ให้ฝ่ายผู้หญิงเป็นผู้ทำพฤติกรรม “เหมือน
 ผู้ชาย” ซึ่งเป็นลักษณะที่ผิด “ธรรมเนียม” อีกตอนหนึ่ง ขวัญชักชวนเรียมให้เล่นน้ำ
 เมื่อเรียมกลับจากบางกอกมางานศพแม่ โดยกล่าวเปรียบเทียบกับเรียมว่า “เรียมเอ๊ย เจ้า
 จำได้ใหม่ว่า น้ำนี่คือน้ำโน้นที่มันไหลผ่านตลิ่งไปเมื่อ 3 ปีที่แล้วกลับมาอีก น้ำก็
 เหมือนเจ้า ตลิ่งก็เหมือนพี่ เมื่อน้ำยังก็ฝั่งเย็นเท่านั้นเอง เจ้าไม่ลงเล่นน้ำกับพี่หรือ”
 (ไม้ เมืองเดิม, 2513: 325) เป็นการเปรียบเทียบพฤติกรรมของคนกับธรรมชาติได้
 อย่างมีความหมายลึกซึ้ง ข้อความตอนนี้เปรียบเรียมเหมือนน้ำและขวัญเหมือนตลิ่ง
 ซึ่งนับเป็นคู่ตรงข้ามที่ผิดแปลก เพราะตามแนวคิดคู่ตรงข้ามแบบปิตาธิปไตยหรือใน
 สังคมชายเป็นใหญ่ (patriarchal binary thought) นั้นมองโลกเป็นลักษณะคู่ตรงข้าม
 ลักษณะที่แทนความเป็นชายจะเหนือกว่าลักษณะของผู้หญิง (Tyson, 2006: 100) ผู้ชาย
 มักเป็นฝ่ายเคลื่อนไหว (active) ส่วนผู้หญิงอยู่นิ่ง (passive) ไม้ เมืองเดิมจึงเสนอ
 คู่ตรงข้ามแบบกลับตาลปัตร ดังนี้

คู่ตรงข้าม ชาย – หญิงในบททั่วไป

เคลื่อนไหว – หยุดนิ่ง

น้ำ – ฝั่ง

โลเล – จงรักภักดี

เมือง – ชนบท

คู่ตรงข้าม ขวัญ – เรียม ในเพลงเก่า

หยุดนิ่ง – เคลื่อนไหว

ฝั่ง – น้ำ

จงรักภักดี – โลเล

ชนบท – เมือง

ประเด็นข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ในกรอบอุดมการณ์ที่ไม้ เมืองเดิมต้องการเสนอ
 นั่นคือให้คุณค่าแก่ชนบทมากกว่าเมืองนั้น ผู้ชายเป็นตัวแทนของคุณค่าที่ควรรักษา
 ไว้ คือ ชนบทที่มั่นคงไม่โลเล เรียบง่าย ในขณะที่ผู้หญิงเป็นตัวแทนของการโลเล ไม่

มั่นคง เปลี่ยนใจง่าย หรุหรานาบฉวย ที่น่าฟังก็คือ ไม้ เมืองเดิมเสนอแนวคิดผ่านภาษาเปรียบเทียบกับลึกลงไฟเราะ ชวนให้เคลิบเคลิ้ม จนได้ข้อสรุปว่าผู้หญิงเป็นเพศที่ “ทรยศ” ต่อบ้านเกิดเมืองนอนเพราะไปหลงไหลสิ่งฉาบฉวย

ลักษณะเช่นนี้ได้ปรากฏในเรื่อง *สินในน้ำ* ด้วย เรื่องนี้เป็นนวนิยายที่เกี่ยวกับท้องทะเลของไม้เมืองเดิม เป็นเรื่องราวของ “รุ่ง” หญิงสาวทะเลอยู่ที่เกาะระย้าซึ่งเป็นเกาะโดดเดี่ยว เขาหากินโดยดักลอบหาปลา ดำน้ำหากัลปังหาเป็นอาชีพพอเลี้ยงตัวและแม่สายที่เจ็บออจดๆ แอจดๆ ได้ เกาะนี้มีกลุ่มคนอาศัยก็เป็นเพียงคนรับจ้างนายทุนปลูกป่าตาล รุ่งรักอยู่กับ “กระถิน” ซึ่งเป็นสาวงาม มีพี่ชายชื่อ “จำปี” ส่วนอีกครอบครัวหนึ่งเป็นครอบครัวซึ่งมีลูกชายชื่อ “แปลง” และลูกสาวชื่อ “สำเภา” จำปีนั้นพอใจสำเภา ส่วนแปลงก็หลงรักกระถิน ส่วนทั้งกระถินและสำเภาก็มีใจกับรุ่ง ทำให้รุ่งเป็นศัตรูกับทั้งแปลงและจำปี กระถินตกเป็นเมียของรุ่งไม่นานก่อนที่ทั้งสองครอบครัวจะได้รับคำสั่งให้กลับไปทำงานประมงให้นายทุนแทนการปลูกตาล

เมื่อกระถินไปอยู่ในเมืองได้กลายเป็นต้นห้องของ “เสียง” ลูกสาวเศรษฐี “เซียง” ซึ่งเป็นพ่อค้าคนกลางที่พัฒนาขึ้นเป็นนายทุนทำการประมงเอง ความงามของกระถินเมื่อได้รับการชูปเลี้ยงอย่างดีจากเสียง ทำให้ “สำเนียง” พี่ชายของเสียงเกิดพอใจ ในระหว่างนี้รุ่งได้ร่วมงานกับเสือซึ่งเช่าเรือทำการประมง โดยมักลอบขโมยปลาจากโปะของนายทุนอื่นๆ รุ่งแวะเข้าฝั่งเพื่อลอบหากระถินผู้ซึ่งเปลี่ยนใจไปรักสำเนียง

ข่าวการขึ้นฝั่งของแม่สายทำให้ความลับเกี่ยวกับกำเนิดของรุ่งเปิดเผย บิดาของรุ่งคือขุนเจริญ เดิมเป็นเจ้าหน้าที่ปราบสลัดที่คอยปล้นเรือ เจริญกลายเป็นเศรษฐีใหญ่ที่ร่ำรวยด้วยการขายพลอยที่งมได้จากสำเภาสินค้าที่งม จึงทิ้งสายและลูกไปมีภรรยาใหม่ ซึ่งหน้าตาคล้ายรุ่งชื่อ “อรุณ”

ภาพที่ 3: นวนิยายเรื่องสินในน้ำ
ที่มา: www.lungkitti.tarad.com

รุ่งทำงานประมงของบิดาแต่เนื่องจากไม่คุ้นเคยกับคนและวิธีการทำงานของคนเมืองทำให้ตูกกลายเป็นคนเกะกะเกร เมื่อแม่สายเสียชีวิต ชุนเจริญเห็นว่ารุ่งไม่อาจรับกิจการต่อได้จึงจะยกสมบัติบางส่วนให้ แต่รุ่งไม่ต้องการทรัพย์สินสมบัติ เขาขอเพียง “ฉลอม” คือเรือขนาดกลางเพียงหนึ่งลำ โดยเห็นว่าหากมีเรือแล้วเขาก็สามารถหากินที่เกาะระย้าได้ รุ่งอยู่คนเดียวได้สักพัก ก็มีคนที่เคยทำประมงด้วยกันคือเสือและลูกน้องมาอยู่เกาะด้วย รวมทั้งสำเภารักรุ่งและต้องการมาใช้ชีวิตเกาะกับรุ่ง เรื่องจึงจบเมื่อเกาะระย้าที่เดียวตายเต็มไปด้วยผู้คนที่มีความรักและหวังดีต่อกัน

ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่ารุ่งเป็นคนเดียวที่เห็นว่า “สินในน้ำ” นั้นมิใช่พลอยที่มีอยู่อย่างจำกัด เมืองมหมดแล้วก็หมดกัน แต่สินน้ำที่แท้จริงก็คือทรัพยากรในน้ำที่หากนำมาหากินอย่างขยันขันแข็งก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ นอกจากนี้ผู้เขียนยังสร้างให้รุ่งมีบุคลิกของนักเลงที่ไม่กลัวคน รุ่งมีชีวิตอยู่กับทะเลและเชื่อมั่นในความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร นอกจากนี้ยังไม่เชื่อว่าใครจะสามารถครอบครองผูกขาดทะเลได้

เป็นที่รู้กันทั่วสำหรับพวกประจำเรือว่าตั้งแต่ฝั่งบ้าน
 ด่านไปบ้านแหลมปากน้ำ ใครอื่นไม่มีพวกไม่มีคนมากหลาย
 เท่าชุนเจริญกับนายเซ็งซึ่งร่วมคิดกันและยังเกิดเป็นศัตรูกับคน
 ทั้งสองเสียอีก หนทางที่จะทำกินในย่านทะเลก็แคบเหมือนอยู่ใน
 ในอ่าว แต่คนเดียวเจ้ารุ่งเท่านั้นที่ยังนึกทะนงไม่กลัว ไม่เคยจะ
 รู้จักความแคบของทะเลที่จะเกิดได้เพราะอำนาจของเศรษฐกิจ (ไม่
 เมืองเดิม, 2553ก: 217)

รุ่งมีพฤติกรรมที่เรียกได้ว่าเป็น “นักเลง” ในความหมายของความกล้าหาญ รักศักดิ์ศรี ยึดถือสัจจวาจา ไม่ข่มเหงคนที่อ่อนแอกว่า พฤติกรรมของรุ่งสำหรับชาวเมืองอาจมองว่าเขาเป็นโจร เป็นนักเลง เช่น รุ่งนำพวกไปลักเอาปลาในโป๊ะของนายทุน ทำให้เขาไม่ได้สามารถอยู่ในเมืองได้ แต่เมื่อพ่อ คือ ชุนเจริญต้องการยกสมบัติให้รุ่ง ไม่ว่าจะโป๊ะ เรือลำใหญ่ แหวน รุ่งขอเพียงเรือฉลอมขนาดกลางเท่านั้น และเมื่อรุ่งกลับไปครองคู่กับสำเภารื่องจบว่า

มันจักอยู่ร่วมรักกัน ณ สถานที่นี้ตลอดไป ไม่คิดจะ
 เตือดร้อนขวนขวายข้ามฝั่งเมืองค้ำพลอยใต้น้ำหรือรับจ้าง
 ฉลอมเร่หาฝูงปลาอีก ตัดห่างจากฝั่งเมืองและโลกเห็นทรัพย์สิน
 ในน้ำเหมือนเขาอื่นอีก (ไม้ เมืองเดิม, 2553ก: 319)

เรื่องซีให้เห็นคุณธรรมและวิถีชีวิตที่ตัวเอกประพุดติในชนบท รุ่งไม่ต้องการ
 ได้สมบัติของบิดาเพราะเท่ากับเป็นการสืบทอดการทำมาหากินแบบนายทุนที่โลกและ
 ตักตวงเอาทรัพยากรมากเกินไป การลักปลาในเเป้ของคนอื่นก็ไม่ได้เป็นเพราะโลภ
 หรือซีเกียจ แต่เป็นการแก้แค้นที่ถูกห้าม เขาไม่ต้องการเป็นลูกจ้างรับหาปลาให้
 นายทุน สิ่งที่เขาคิดต้องการเป็นเพียงการหากินอย่างพอเพียง ผู้เขียนได้ซีให้เห็นว่านี่คือ
 คุณธรรมของลูกผู้ชายที่เป็นผู้นำที่แท้จริง

เราอาจกล่าวได้ว่าผู้เขียนแสดงให้เห็นว่าวิถีของเมืองเป็นวิถีที่เอารัด
 เอาเปรียบและโลภ วาทกรรมชนบทที่ไม้ เมืองเดิมสร้างขึ้นนั้นคือชนบทเป็นพื้นที่ที่
 อุดมสมบูรณ์และอยู่ด้วยกฎเกณฑ์ชุดหนึ่ง นั่นคือศักดิ์ศรี ความยุติธรรม และความ
 พอเหมาะพอควร คนชนบทจะต้องอยู่อย่างสำนึกในคุณค่าของตนเอง ยืนอยู่ด้วยลำแข้ง
 ของตน ชนบทไม่ใช่พื้นที่ที่เมืองจะมาตักตวงได้โดยง่ายและหากเข้ามาเอาเปรียบสิ่ง
 จะต้องกระทำก็คือการตอบโต้อย่างสาสม

ในเรื่องนี้ไม้ เมืองเดิมเสนอภาพการปะทะของเมืองกับชนบทเช่นเดียวกับ
 เรื่อง*แผลเก่า* เพียงแต่ว่าในเรื่อง*สินในน้ำ* นี้ เมืองนี้เป็นเมืองที่อยู่บนฝั่ง แม้ไม่ใช่บางกอก
 แต่ก็เจริญแตกต่างเหลือเกินกับบ้านระย้า เรื่อง*แผลเก่า* และ*สินในน้ำ* นี้มีความ
 คล้ายคลึงกันตรงที่ให้ผู้ชายยึดมั่นกับชีวิตชนบทในขณะที่ผู้หญิงเป็นฝ่ายจากไปสู่
 เมืองและดูถูกชนบทที่สุดในเรื่องรุ่งพุดกับสำเภาว่า

ฝั่งเมืองโน้นหากข้าจะไม่รู้เห็นหรือเคยข้าม แต่แม่แก่ก็
 เล่าบอกให้ฟังว่าเหมือนฟ้าแสนสนุก หญิงหลายชายร้อยเขาไม่
 ่นุงผ้าสั้นผืนเดียวเดี่ยวติดตัวอย่างข้า เขาสวยเขางาม ทั้งมือ
 เขาก็ไม่ต้องดำทะเลเหมือนอ้ายรุ่ง ทับก็ไม่ใช่ไม้และเฟิงหนา มี
 ฟูกนอนสบาย เออ กระถินมันไปสวรรค์แล้ว (ไม้ เมืองเดิม,
 2553ก: 115)

ความแตกต่างระหว่างเมืองกับบ้านระย้านี้เมื่อมองผ่านตัวละครหญิง “กระถิน” ที่เมื่อเข้าไปอยู่ในเมืองแล้วก็กลับเห็นบ้านระย้าเป็นบ้านป่า

แต่เดี๋ยวนี้อะไรที่ไปแล้วมาแต่เมื่ออยู่บ้านเกาะกลางน้ำ ไน้หนีปลาไปเสียหมด หมากไม้และหมู่ตาล กรวดชายหาดหรือ ชะงอกหิน และถ้ำน้ำเย็นที่เคยอาบ ดูเป็นของป่าไปสิ้น ฟ้ากับ น้ำและมรสุมแม่มกกลับเป็นสิ่งร้ายน่ากลัวแก่คนเมือง กระถิน ย่อมรู้แล้วแก่คำดีและคำชั่ว เครื่องนุ่งห่มพันกายอันมิดชิดและ สะอาดของชาวฝั่งเมืองนั้นเพลินตา ทับที่เคยสะอาดอาศัยนอน มาก่อนนั้นถ้าจะหลับตานึกเดี๋ยวนี้อะไรก็เห็นไม่เกินครัวไฟที่นี้

แล้วก็หลับตา ให้สิ่งเหล่านั้นเป็นความหลับใฝ่ฝัน เช่น ความร้ายในฝัน แล้วก็เบิ่งลืมแห่งหน้าดูจันทร์ กระถินเกิดใหม่ แล้ว ตื่นแล้วจากหลายร้อยหลายพันคืนที่หลับใหลอยู่บ้านระย้า ที่ฝันร้าย (ไม้ เมืองเดิม, 2553ก: 228)

ในเรื่องนี้ผู้แต่งได้ให้กระถินที่เพิ่งจากบ้านระย้าไปเป็นนางต้นห้องของ นายหญิงไม่นานกลับเห็นชีวิตในเกาะเป็นฝันร้าย ความสะอาดสบายและความ สวยงามของเมืองทำให้เกาะระย้าเป็นเพียงป่าที่เถื่อนไร้ความเจริญ นอกจากนี้ผู้คนใน เกาะก็ไร้ค่าเมื่อเปรียบเทียบกับคนเมือง

แลเจ้าแปลงที่ผมปรกหน้า เหนือก็ไหลเป็นทางย้อย ทั้ง เสื้อผ้าขาดและปะไว้หนา หนุมเกาะที่เคยเป็นลูกพ่อแปรที่ ร้ารวยของและทั้งข้าวปลาอาหารที่ทุกคนหวังพึ่ง และเมื่อ กระถินหลับตานึกเทียบกับผู้เป็นนายหนุมสะอาดที่ผ่านไปเมื่อ ครู่แล้ว เจ้าแปลงก็เหมือนขายสิ้นราคา แต่แล้วเจ้ารุ่งเล่า หากว่า ได้ข้ามมาอยู่ร่วมฟากน้ำนี้ ราคาของเจ้ารุ่งก็ยิ่งซ้าร้าย ไม่มีเลย เท่ากับสัตว์เลี้ยง อาศัยเศษข้าวและอาหารอื่นที่เหลือมนุษย์ เท่านั้น (ไม้ เมืองเดิม, 2553ก: 106)

เมื่อเทียบกับคนเมืองแล้วชาวเกาะทั้งหลายนั้นก็ไร้ค่า กระจินเปรี้ยปรุ่ง เหมือนกับสัตว์ การนุ่งห่มที่ไม่มิดชิดต้องนุ่งผ้าเตี่ยวเพราะวิถีชีวิตที่ต้องอยู่ทะเล ต่ำสุดต่ำว่ายนั่นกลับทำให้กระจินมองว่ารุ่งเป็นชาวป่าชาวดงไม่มีอารยธรรม เมื่อเปรียบเทียบกับชาวเมือง ไม้ เมืองเดิมได้สร้างคูตรงข้ามระหว่างเมืองกับชนบทผ่าน ตัวละครชาย 3 ตัวเพื่อเป็นแนวเทียบ คือระหว่างรุ่งกับสำเนียง เมื่อต้องแย่งชิงนางคือ กระจิน และระหว่างรุ่งกับอรุณ ซึ่งเป็นพี่น้องกันเมื่อต้องแย่งชิงสมบัติของพ่อ

สำหรับกระจินสิ่งที่เข้ายวนใจมากที่สุดของเมืองก็คือวัดดู ไม่ว่าจะเป็น บ้านเรือน เสื้อผ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสื้อผ้าเป็นสิ่งที่ตัวบทให้ความสำคัญที่สุด เมื่อ กระจินเข้าไปรับใช้ “เสียง” นายหญิงนั้นสิ่งแรกที่กระจินถูกจัดการให้เปลี่ยนแปลงก็คือเสื้อผ้า เสียงนำเสื้อผ้าของตนมาให้กระจินเปลี่ยน “กระจินปลื้มน้ำตาคลอ ถอดเสื้อที่ติดตัวมาแต่บ้านระย้าออกกอง เสื้อที่เช็ดน้ำตาและเช็ดหัวออกไว้ทางหนึ่ง แล้วเสื้ออื่นตรงหน้าก็สวมหัวเหมาะราวกับวัดไว้จะตัดสำหรับกระจิน” (ไม้ เมืองเดิม, 2553ก: 107) กระจินเห็นตนเองในกระจกและคิดว่านี่แหละคือตัวตนที่แท้จริง “แล้วกระจินก็ถูกงูมีย่อมายืนอยู่หน้ากระจกเงาบานใหญ่ เพิ่งจะเห็นตัวเองวันนี้ เพิ่งรู้จักตัวเองวันนี้ ใจก็ถามว่านี่กระจินตัวเราหรือ” (ไม้ เมืองเดิม, 2553ก: 107) กระจินเห็นว่าเครื่องแต่งกายของชาวเมืองเป็นความเจริญที่เป็นสิ่งตรงกันข้ามกับบ้านป่าเพราะชาวเมืองมี “เครื่องนุ่งห่มพันกายอันมิดชิดและสะอาด” ในขณะที่รุ่งนั้น “นุ่งผ้าสั้นผืนเดียวเตี่ยวติดตัว” (ไม้ เมืองเดิม, 2553ก: 115) เครื่องแต่งกายจึงเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นเมือง เป็นการ “ห่อหุ้ม” ไม่ให้เห็นร่างกายซึ่งสำหรับชาวเมืองถือเป็นเรื่องอูจาด ในขณะที่รุ่งเปิดเผยตัวตนด้วยความซื่อและจริงใจ จะเห็นได้ว่า ลักษณะของการเน้นการแต่งกายและทรงผมแบบบางกอกหรือชาวเมืองนั้นปรากฏในเรื่องแผลเก่าด้วย

ตัวละครหญิงซึ่งเป็นตัวหลักในเรื่องทั้งสองเรื่องจึงถูกสร้างให้ “ทรยศ” ชนบทและหลงใหลได้ปลื้มกับเมือง ภาพลักษณ์ของผู้หญิงในนวนิยายทั้งสองเรื่องก็คือคนที่โลเล ไม่ยึดมั่นในความรัก และไม่มีความรักในถิ่นฐานบ้านช่อง ในขณะที่ตัวเอกฝ่ายชายเป็นผู้ที่รักถิ่นเดิมและยอมตายดีกว่าที่จะต้องจากท้องถิ่นไป

ความกล้าหาญและศักดิ์ศรีนักเลง: คุณค่าที่แตกต่างระหว่างชนบทกับเมือง

เนื่องจากงานของไม้ เมืองเดิมเขียนในระหว่าง พ.ศ. 2479-2485 จึงอาจกล่าวได้ว่างานส่วนใหญ่ของเขานำเสนอวาทกรรมชนบทก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ชุดหนึ่ง พื้นที่ชนบทที่ไม้ เมืองเดิมเสนอมักเป็นพื้นที่ภาคกลาง-ภาคตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ชานเมืองในสมัยนั้น (เช่น ท่งบางกะปิใน*แผลเก่า*และ*แสนแสบ*จนถึงชายขอบพระนคร เช่น ท่งบางเขน-ท่งสองห้องใน*รอยไถ* สาลูกกาในเรื่องสั้น “กระท่อมปลายนา”) ภาคกลาง เช่น “อ้ายขุนทอง” ภาคตะวันออกเฉียงใต้ เช่น *สินในน้ำ* ภาพชนบทที่เสนอเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนทำเกษตรกรรม ส่วนใหญ่ทำนา หาลาและค้าขายเล็กๆ น้อยๆ เช่น พายเรือขายของ มีรายได้พออยู่พอกิน พวกที่มีฐานะดีมักเป็นพวกที่ค้าขายหรือลงทุนในการผลิตขนาดใหญ่ขึ้น เช่น การสร้างโป๊ะ การทำไร่เพื่อการพาณิชย์ (ที่นำแปลกคือไม่มีการพูดถึงคนจีนที่เป็นพ่อค้า) นอกจากนี้ งานของไม้ เมืองเดิมยังเสนอประเด็นความสัมพันธ์ของคนในสังคมชนบท เรื่องที่เสนอมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอุปสรรคของความรักเนื่องจากความไม่เหมาะสมหรือความไม่ลงตัว เช่น ฐานะฝ่ายชายที่ยากจน ฝ่ายหญิงมีคู่หมั้นหรือคู่หมายอยู่แล้ว ความขัดแย้งที่เสนอในเรื่องมักเกิดขึ้นระหว่างฝ่ายตัวเอกที่เป็นชาวบ้านธรรมดากับฝ่ายตัวร้ายที่มักเป็นฝ่ายปกครอง เช่น ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน ซึ่งก็เป็นคนในหมู่บ้านนั้นเองที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางการอันเป็นการปกครองท้องถิ่นที่มีมาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ที่ให้ราษฎรเลือกผู้ที่เป็นที่เคารพนับถือในหมู่บ้านขึ้นมาเป็น “ผู้ใหญ่บ้าน” และให้ผู้ใหญ่บ้านเลือกกำนันขึ้นมารับผิดชอบดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน ตำแหน่งทั้งสองจึงเป็นกลไกของรัฐที่เป็นหูเป็นตาให้ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นผู้มี “บารมี” (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมนิราช, 2553: 11-12) ในหลายเรื่องผู้ใหญ่บ้านและกำนันก็กลายเป็นผู้สร้างความไม่เป็นธรรมให้เกิดขึ้น

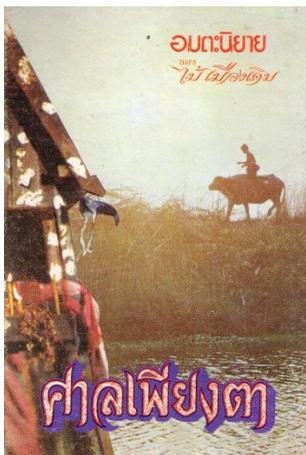
เรื่องที่ขัดแย้งมักเป็นเรื่องส่วนตัว เช่นเรื่องความรักมากกว่าเรื่องความขัดแย้งทางเศรษฐกิจและการกดขี่ขูดรีด จะเห็นได้ว่าไม้ เมืองเดิมเสนอความแตกต่างทางฐานะ โดยชาวบ้านทั่วไปที่มีที่นาประมาณ 10 ไร่ (การสูญเสียที่นาของชาวบ้านส่วนใหญ่เกิดจากการเล่นการพนัน ทำให้ต้องจำนองที่และหลุดจำนองในที่สุด) ส่วนเศรษฐี (ส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน) อาจมีที่ได้ถึง 100 ไร่ แม้คนจะมีความ

แตกต่างทางฐานะแต่ก็ยังถือว่าเป็นชนชั้นเดียวกันคือชาวนาเพราะแม่คนเหล่านี้จะได้รับการแต่งตั้งจากทางการให้มีตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน แต่ก็ไม่ได้มีสิทธิพิเศษมากพอที่จะเปลี่ยนเป็นชนชั้นกลางได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554: 134) ดังนั้นในเชิงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ แม้นคนจะต่างฐานะกันแต่ก็มีความเท่าเทียมกันด้วยเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันจึงมีความสำคัญของความเป็น “ญาติโยม” หรือความสัมพันธ์แบบชุมชนที่เอื้อเพื่อต่อกัน นั่นหมายถึงว่าความแตกต่างทางชนชั้นไม่ใช่สาเหตุหลักของความขัดแย้งในเรื่อง

ความขัดแย้งที่น่าสนใจที่ปรากฏในงานหลายเรื่องของไม้ เมืองเดิมคือการถูกข่มเหง ที่ตัวเอกมักหาทางออกโดยการหนีไปเป็น “เสือ” เสือหมายถึง “คนที่หัวแข็งและเป็นนักเลงมักจะรวบรวมสมัครพรรคพวกกลายเป็นพวกเสือปล้นและทำร้ายคนที่เป็นเศรษฐีที่มีอิทธิพลและในขณะเดียวกันก็ต่อสู้ทำร้ายเจ้าหน้าที่และพนักงานของรัฐ จนต้องมีการปราบปรามกันเป็นประจำ เป็นที่น่าสังเกตว่าพวกเสือนั้นมีมากในท้องถิ่นภาคกลาง” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554: 135) การที่สังคมมีพวกโจรผู้ร้ายเป็นการแสดงความไม่สงบที่ต้องมีการปราบปราม และหากเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นปราบไม่ได้ก็ต้องขอความช่วยเหลือจากส่วนกลางซึ่งเป็นผลให้ต้องมีการก่อตั้งสถาบันในการดูแลความสงบซึ่งก็คือตำรวจ ในงานของไม้ เมืองเดิม มีหลายเรื่องที่ตัวเอกถูกบังคับให้กลายเป็นเสือเพราะถูกใส่ร้าย เช่น *ศาลเพียงตา* *ชายสามโบสถ์* ส่วนเรื่อง “เจ้าขุนทอง” ตัวเอกถูกกีดกันเรื่องความรักอย่างไม่เป็นธรรม จึงคิดเป็น “เสือ” ปล้นบ้านผู้ใหญ่ผัวแล้วพาเมียคนรักหนีจากเงื้อมมือของवादที่เป็นคู่หม้ายของผัว “ตั้งหน้ารบกะฮ้าย วาดให้รู้ตัวแดงแล้วก็ทิ้งสำเภาลมไปอยู่หัวดุมทุ่งนักเลง บ้านเกิดของตาเขี้ยวพ่อแก้วมันเอง” โดยไปขอความช่วยเหลือจากนักเลงหัวดุมซึ่งเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงกัน (ไม้ เมืองเดิม, 2513: 141) “นักเลง” ในงานของไม้ เมืองเดิมมีความหมายทั้งที่ดีและไม่ดี เช่น ในเรื่อง “เจ้าขุนทอง” ผัวกล่าวถึงขุนทองว่า “เป็นนักเลงดี คนรักคนกลัวเหมือนพี่ขุนทอง” (ไม้ เมืองเดิม, 2513: 112) “ไม่เห็นเขากลับใครและก็นักเลงคนเดียว จะมีพวกมีพ้อมั่งก็โน่น เปิดลิบไปมีอยู่หัวดุมบ้านเดิมอาเขี้ยวแก้วนั่นแหละ” (ไม้ เมืองเดิม, 2513: 113) “ฮ้ายขุนทองชายบันลือนามเป็นเสือขุนทองตลบพวกหัวดุมลงสำน้ำสำเภาลม ลอยคอปเป็นแพกระทั่งจับพ่อข้าหัวหน้าได้และมันก็ปล่อยไป มิได้ล่วงเกินด้วยใจ

อารีของนักเลง” (ไม้ เมืองเดิม, 2513: 178) แต่ในขณะที่เดียวกัน วาดซึ่งเป็นคู่ปรับของ ชุนทองก็ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นนักเลงด้วย ในบางครั้งหากเป็นนักเลงในทางชั่ว มักเรียกว่า “นักเลงหัวไม้” เช่นในเรื่อง “บึงขุนสร้าง” ที่กล่าวถึง “อยู่” ฝ่ายผู้ร้ายว่า “ใจ คอหวั่นหวาดเพราะเจ้าอยู่นั้นร้ายนัก เป็นทั้งนักเลงหัวไม้เก่งและลูกผู้ใหญ่บ้าน...” (ไม้ เมืองเดิม, 2513: 24) ส่วนในเรื่องศาลเพียงตาทั้งฝ่ายตัวเอกและตัวร้ายเป็นนักเลง และต่อมากลายเป็นเสียทั้งคู่ ความเป็นนักเลงจึงอยู่ที่บุคลิกของความกล้าหาญ ไม่ยอมให้ใครข่มเหง เป็นที่นับหน้าถือตาและเกรงกลัวของคนทั่วไป ในวิถีชาวบ้าน ความต่างของนักเลงดีและนักเลงหัวไม้จึงอยู่ที่ความรักศักดิ์ศรี รักความยุติธรรม เห็นใจคนยากจนและต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม ในสายตาของชาวบ้าน คนเหล่านี้คือ “พวก นักเลงที่มีจิตใจกว้าง ไม่ยอมก้มหัวให้ใคร มีความเป็นลูกผู้ชายและเห็นอกเห็นใจ คนจนยากไร้” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554: 135) แต่สำหรับรัฐแล้ว เสือหรือนักเลงทั้งสอง แบบไม่มีความแตกต่างกันเพราะคือโจรผู้ร้ายที่ต้องปราบปรามให้สิ้นซาก

กล่าวในทางสังคม วรรณกรรมของไม้ เมืองเดิมชี้ให้เห็นวิถีชีวิต ความเป็น นักเลงคนจริง ความสัมพันธ์ทางการปกครอง และจริยธรรมของชนบทได้ดี ที่น่าสนใจ คือคุณธรรมและจริยธรรมของตัวเอกเน้นที่ความเป็นนักเลง การรักศักดิ์ศรี (ประเภท “ฆ่าได้หยามไม่ได้”) ความกล้าหาญ ความไม่กลัวตาย ดังนั้น จึงเกิดการต่อสู้โดยไม่ เกรงกฎหมายเพราะกฎหมายของรัฐสมัยใหม่เข้าไปไม่ถึง จะเห็นได้ว่าคติความที่มีมัก ถูกชำระหรือไกลเกลี่ยโดยผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันซึ่งเป็นคนในพื้นที่ ที่น่าสนใจก็คือ ศักดิ์ศรีสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด ตัวเอกในเรื่อง *แสนแสบ* คือแผลงสามารถฆ่าล้างแค้นเทียม และพวกเพราะถูกใส่ความได้โดยที่ไม่ต้องรับโทษ อันเป็นการเสนอว่าการฆ่าคนในวิถี ชนบทเป็นเรื่องที่ยอมรับได้หากมีเหตุผล (คือคนที่แผลงฆ่าเป็นคนชั่วที่ทำร้ายเขา ก่อน) แม้เป็นเรื่องผิดบาปแต่ก็ยอมรับได้หากขอขมาลาโทษ “ทั้งเศรษฐีและสลัดใจที่มัน ต้องสร้างบาปสังหารคน แต่เมื่อคิดว่าอ้ายคนที่มีนสังหารนั้น ชินละไว้ก็ต้องสังหาร มัน ก็โล่งใจ ไปที่ขอบเขตอ้ายเทียมเอ๋ย ทั้งอ้ายเขี้ยวที่ดักทำร้ายกูที่หนองจอก มึงกับ กูสิ้นแวรสิ้นกรรมกันที” (ไม้ เมืองเดิม, 2544: 102) อาจกล่าวได้ว่าไม้ เมืองเดิมได้เสนอ ภาพชนบทที่การควบคุมของกฎหมายของรัฐสมัยใหม่และศีลธรรมไม่มีความสำคัญ เท่ากับ “กฎของบ้านป่า”

ภาพที่ 4: นวนิยายเรื่องศาลเพียงตา

ที่มา: www.sabuyjaishop.com

“เพชร” น้องของสร้อยและกำไลว่าแม่ของตนซึ่งป่วยนั้นแท้ที่จริงถูกวางยาตายโดยอันที่ศาลเพียงตา รอแค้นใจที่อันทำลายทุกสิ่งในชีวิตจึงต้องการล้างแค้น

สร้อยแอบมาบอกรอว่าอันมีแผนการส่งตนไปอยู่ที่อื่นและจะเอากำไลเป็นเมีย ส่วนกำไลก็ลอบออกมาหาเธอเช่นกัน ทั้งหมดได้ยินเสียงปืนเหมือนมีการปล้น รอจึงพากำไลไปส่งเรือนโดยอุ้มจะให้ปีนขึ้นบ้านแต่ “พลอย” ซึ่งเป็นพ่อออกมาเห็นจึงตำหนิทั้งรอและกำไล ระหว่างนั้นอันกับพวกกลับมาพอดี จึงสงสัยในความสัมพันธ์ของรอกับกำไล รอกลับบ้านไปพบเวกกับลุงเจียกจึงได้รู้ว่าทั้งสองไปปล้นขบวนเกวียนระหว่างนั้นปะทะกับคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งน่าจะมาปล้นซ้อนกัน รอสงสัยว่าพวกที่มาปล้นซ้อนกันนั้นน่าจะเป็นอันและพวก

“แซม” ซึ่งเป็นหนึ่งในพวกปล้นของเวกกับลุงเจียกถูกจับส่งตัวให้นายอำเภอและถูกบังคับให้บอกว่าพวกปล้นเป็นใคร อันใส่ร้ายว่ารอเป็นหนึ่งในพวกปล้น ในขณะที่สร้อยและกำไลแม้จะเป็นพยานให้รอได้ว่าไม่ได้ปล้นแต่ก็ไม่สามารถบอกใครได้ รอตัดสินใจหนีไปกับพวกเข้าป่า แต่ก่อนจะไปเขาไปช่วยแซมที่ถูกล่่ามโซ่ไว้ รอจึงกลายเป็น “เสื่อรอ” ตามที่ถูกใส่ความ

ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในเรื่องอื่นๆ ของไม้เมืองเดิมด้วย ศาลเพียงตา (ไม้ เมืองเดิม, 2539) เป็นเรื่องของ “รอ” ที่ถูกใส่ความข้อหาปล้นทำให้ต้องถูกจำคุก 5 ปี เมื่อกลับคืนบ้าน เขาพบว่าแม่ริ้วของเขาตาย และเรือนที่เคยอยู่ก็ถูกคนขโมยรื้อถอนไปหมด ส่วน “สร้อย” คู่รักที่เป็นเมียอย่างลับๆ ก็แต่งงานใหม่กับ “อัน” คู่ปรับที่ใส่ความเขานั่นเอง รอต้องไปอาศัยอยู่กับ “เวก” (ซึ่งถูกข้อหาเดียวกันแต่ได้ออกจากคุกมาก่อน) กับ “ลุงเจียก” ทั้งเวกและเจียกหลังออกจากคุกก็กลายเป็นพวกปล้นเนื่องจากแค้นใจที่ถูกใส่ความ รอได้พบกับ “กำไล” ซึ่งเป็นน้องสาวของอดีตคนรัก และได้พบกับสร้อยซึ่งไม่ได้มีความสุขนักกับอัน รอได้รู้ความจริงจาก

ตัวอำเภอเริ่มมีประกาศจับ “เสือริ้ว” ซึ่งก็คือรอนนั่นเอง รอไปตามศาลเพียงตาที่แม่ตายจนพบและต้องการล้างแค้นคนบ้านทุ่งเรไรที่สมคบกันฆ่าแม่ของเขาที่บ้านตาพลอยวุ่นวายเพราะเมียคือ “ยายปลื้ม” ขนสมบัติหนีไป รวมทั้งสมบัติที่ตาพลอยลักมาจากแม่ของรอด้วย อันเข้าใจว่าตาพลอยสมคบกับเมียหอบสมบัติหนีไป ทำให้พลอยกลัวมาก ต่อมาเสือริ้วเขียนจดหมายมาที่หมู่บ้านว่าจะเข้าปล้นเพื่อมาทวงสมบัติของตน ทำให้ผู้คนต่างหวาดกลัว หารู้ไม่ว่าเป็นแผนการของอันที่ชื่อเสือริ้วในการปล้นชิงทรัพย์

กำไลหนีอันไปอยู่กับญาติ เปลี่ยนชื่อเป็น “บุญปลุก” วันหนึ่งจับม้าพลัดเจ้าของได้ ไม่นานเจ้าของมาตามปรากฏว่าเป็นม้าของรอนนั่นเอง กำไลหรือบุญปลุกบอกรอว่าทั้งครอบครัวหนีมาอยู่กับญาติ และขอให้รอไปรับสร้อยมาเพื่อทั้งหมดหนีไปด้วยกัน รอไปตามหาสร้อยซึ่งอยู่กับลูกและพบว่าตนยังคงรักสร้อยอยู่ พอติดกับที่พลอยและอันไปหาสร้อย รอดูกำไลจึงโดดน้ำหายไ้ ทุกคนเข้าใจว่ารอดตายแล้ว

ต่อมาสร้อยเป็นไข้ตาย กำไลเป็นคนเลี้ยงดูหลาน วันหนึ่งอันซึ่งเป็นกลายเป็น “เสือ” ตามมาหวังจะเอาทรัพย์สินรวมทั้งตัวกำไล รอซึ่งหายจากบาดเจ็บจากการต่อสู้ได้ข่าวจึงตามไปช่วย จับตัวอันได้และอันสารภาพว่าเป็นคนยิงสร้อยตายเพราะความแค้น รอฆ่าอันตาย ในตอนท้ายเรื่อง รอเป็น “โจรกลับใจ” ชื่อไร่นาตั้งรกรากกับกำไลซึ่งเปลี่ยนชื่อเป็น “บุญ”

ในเรื่องนี้ไม้ เมืองเดิมสร้างโครงเรื่องให้ตัวละครแบ่งเป็นฝ่ายธรรมและอธรรมอย่างชัดเจน โดยมีรอเป็นฝ่ายธรรมที่ถูกกลั่นแกล้งทุกทางจนผลักดันให้เขากลายเป็นโจร ส่วนอันและพวกซึ่งสมคบกับตาพลอยเป็นฝ่ายอธรรมโดยอาศัยเส้นสายที่มีกับฝ่ายบ้านเมืองใส่ไคล้ศัตรูซึ่งก็คือรอ เพราะรอเป็นอุปสรรคความรักและความใคร่ของเขาที่มีต่อสองพี่น้อง คือสร้อยและกำไล แต่ในที่สุดธรรมก็ชนะอธรรม ในเรื่องเสนอให้เห็นว่าทุกคนในหมู่บ้านรู้ความชั่วของอันที่ใส่ร้ายป้ายสีรอ แต่ด้วยความกลัวจึงไม่มีใครกล้าขัดแย้ง

จะเห็นได้ว่าเรื่องนี้มีโครงเรื่องที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน และออกจะเป็นโครงเรื่องที่เสนอภาพวาดอย่างชัดเจน แต่ประเด็นที่น่าสนใจของเรื่องอยู่ที่ภาพชนบทที่นำเสนอ ฉากของเรื่องนี้อยู่ที่ภาคกลางบริเวณจังหวัดสุพรรณบุรีที่เห็นความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านที่ทำนาเป็นอาชีพ มีภาพของการค้าขายผ่านกองเกวียน หมู่บ้านเรไรเป็นบ้านที่อยู่ห่างไกลเมือง ผู้ใหญ่บ้านเป็นฝ่ายปกครองที่มาจากคนในหมู่บ้านนั่นเอง การควบคุมรักษาความสงบต้องใช้คนในหมู่บ้าน ในเรื่องชี้ให้เห็นว่าปัญหาของหมู่บ้านคือการปล้นสะดม ทั้งปล้นหมู่บ้านและปล้นกองเกวียน และเช่นเดียวกับเรื่อง *แผลเก่าและสินในน้ำ* เรื่อง *ศาลเพียงตา* ได้ชี้ให้เห็น “คุณค่า” ที่แตกต่างจากเมือง ในเรื่องนี้ทั้งตัวเอกและตัวร้ายต่างเป็น “เสือ” คอยดักปล้นชาวบ้านและพ่อค้า สิ่งต่างคือตัวเอกทำไปเพราะความจำเป็นและถูกกลั่นแกล้ง ในขณะที่เดียวกันก็เสนอคุณค่าของความเป็นคนที่ต่างกัน ในขณะที่ “อัน” เป็นคนใจคอโหดเหี้ยม สามารถฆ่าคนบริสุทธิ์ได้ “รอ” เป็นนักเลงที่ซื่อสัตย์ กล้าหาญ รักความยุติธรรม รักพวกพ้อง ยอมทำทุกอย่างแม้สละชีวิตเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น (เช่น ช่วยแซมและสร้อย) จึงเป็นผู้นำที่ผู้คนยอมรับ ดังนั้น ความดีและความถูกต้องที่เป็นวิถีชนบทจึงไม่เป็นไปตามกฎหมายในแบบของเมือง แต่อยู่ที่ความกล้าหาญ ความรักพวกพ้อง การต่อสู้เพื่อความถูกต้องเป็นธรรม

งานของไม้ เมืองเดิมจึงเสนอวิถีชาวบ้านที่น่าสนใจ ความถูกต้องหรือคุณธรรมตามแบบ “เมือง” ที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกนั้นมีพื้นฐานจากกฎหมายที่ตรงไปตรงมา ไม่แยกแยะ ในขณะที่ความถูกต้องหรือคุณธรรมแบบวิถีชาวบ้านนั้นมีการแยกแยะรายละเอียด ตัวเอกของเรื่องสามารถสังหารคนชั่วหรือปล้นคนรวยได้ไม่ต่างกับนักเลงหัวไม้ แต่ที่ยอมรับได้เพราะเป็นการกระทำเพื่อรักษาศักดิ์ศรีหรือเพื่อสร้างความเป็นธรรม

ปัญหาอีกประการของชาวบ้านที่ปรากฏในงานของไม้ เมืองเดิมก็คือเรื่องโจรปล้นวัวควาย ซึ่งปรากฏในเรื่อง *แสนแสบ* ที่แผลงถูกกล่าวหาว่าเป็นโจรลักควาย ในเรื่อง *ศาลเพียงตา* เจ้ารอซึ่งเพิ่งออกจากคุกเดินทางกลับบ้านมาพบเด็กเลี้ยงควายก็ถูกเข้าใจผิดว่าเป็นโจรมาชิงควายทั้งนี้เพราะหายหน้าไปนาน เมื่อแปลงหน้าคนก็เข้าใจ

ว่าเป็นโจร นอกจากนี้ในหลายเรื่องมีการนอนเฝ้าควายก็เพราะกลัวถูกขโมยนั่นเอง ประเด็นดังกล่าวเป็นปัญหาสำคัญมาก ควายกลายเป็นสิ่งที่ขาดแคลนเนื่องจากเพาะพันธุ์ได้ไม่ทันกับความต้องการ โดยทั่วไปการลักควายเป็นพฤติกรรมที่ชาวบ้านยอมรับได้ด้วยซ้ำเพราะถือว่าเป็น “การกระจายส่วนเกินทางสังคม” ดังที่นันทพร อยู่มั่งมี กล่าวไว้

การลักและเฝ้าถอนกระบือในช่วงเศรษฐกิจแบบพอยังชีพในเขตปลูกข้าวเก่า เช่น สุพรรณบุรีนั้นถือได้ว่าเป็นการกระจายส่วนเกินทางสังคม เป็นเรื่องภายในชุมชนระหว่างคนรวยและคนจนในหมู่บ้าน ภาวะปกติ ทั้งการลักกระบือและการแก้ปัญหาสามารถตกลงกันได้ การเฝ้าถอนถูกดำเนินการโดยนักเลงที่เจ้าทรัพย์ไปจ้างวานให้ช่วยสืบเสาะ นักเลงจะบวกกำไรของตนจากค่าเฝ้ากระบือ กระบือนั้นจะถูกพบกลางป่าโดยที่ตนเป็นผู้นำทาง... หรือนำไปปล่อยที่บ้านเจ้าของ (นันทพร อยู่มั่งมี, 2547: 34)

วิถีชีวิตและปัญหาของชนบทจึงเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นในเรื่องของ “นักเลง” ซึ่งมักถูกเหมารวมโดยรัฐว่าเป็นคนไม่ดี หรือเป็นโจร ที่น่าสนใจก็คืองานของไม้ เมืองเดิมเป็นงานที่เสนอความหลากหลายของความหมายของ “นักเลง” ที่เป็นได้ทั้งคนดีและไม่ดี จึงเป็นภาพแทนของชนบทที่มีความลุ่มลึกมากกว่าจะกล่าวว่างานของเขาเป็นงานแนวบันเทิงตาดๆ กล่าวโดยสรุปงานของไม้ เมืองเดิมได้เสนอวาทกรรมชนบทในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่น่าสนใจ ชนบทไม่ได้เป็นเพียงฉากที่แสดงลักษณะแบบโรแมนติก แต่เป็นองค์รวมทางพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ยังห่างไกลความเจริญ ความขัดแย้งในเรื่องจึงปรากฏเป็นความขัดแย้งของความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่แก้ได้ด้วยวิถีชาวบ้าน ไม่อาจจะเป็นการจัดการกับความขัดแย้งด้วยการประนีประนอมหรือด้วยกำลังของตนเองหรือชุมชน ความขัดแย้งกับวิถีเมื่อมีปรากฏในบางเรื่อง เช่น *ผลเก่าและสินในน้ำ* ซึ่งได้ชี้ให้เห็นการสร้างคู่ตรงข้ามของเมืองและชนบท ที่สำคัญคือตัวเรื่องชี้ให้เห็นคุณค่า

ของชนบทเหนือเมือง ใน*แผลเก่า*แม้เรื่องจะจบด้วยความตายของตัวเอกแต่ก็เป็นไปเพื่อรำลึกถึงวิญญาณของพื้นที่ ใน*สินในน้ำ*ชนบทได้รับการยกคุณค่าเหนือเมือง อันเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ใน พ.ศ. 2479 ที่งานเรื่อง*แผลเก่า*ได้พิมพ์ออกมานั้น ปัญหาความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทได้เป็นปัญหาสำคัญแล้ว

นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตประเด็นความแตกต่างทางชนชั้น โดยใน*แผลเก่า* และ*สินในน้ำ*ของไม้ เมืองเดิมแสดงความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างชนชั้นกลางในเมืองกับชาวชนบทที่เป็นเกษตรกร แต่ในเรื่องอื่นๆ แม้ตัวละครจะมีความแตกต่างทางฐานะ แต่ความเป็นอยู่ในชนบทในเรื่องของวัตถุก็ยังไม่มีความแตกต่างชัดเจนนัก วิถีชีวิตที่ใกล้ชิดแบบญาติพี่น้องที่มีจุดร่วมทางสังคม ประเพณี ความเชื่ออาจทำให้คนในชุมชนเกิดความมั่นใจในจิตใจและอยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาค

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาสังคมชานนาไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคกลางตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วจะพบว่า ชานนาไทยได้ถูกผลักดันให้เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากการผลิตแบบยังชีพสู่ระบบทุนนิยมโลก มีการผลิตข้าวเพื่อสนองความต้องการของตลาดโลก โดยมีพ่อค้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนเป็นตัวกลางนำข้าวไปขาย ในขณะที่เดียวกันก็นำสินค้าที่ชานนาต้องการมาแลกเปลี่ยนด้วย นอกจากนี้ยังมีปัญหาวิกฤตเรื่องขาดแคลนน้ำและไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดิน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2553: 1-7) นักวิจัยยังได้ชี้ให้เห็นว่าชานนาไทยมีปัญหาติดหนี้พ่อค้าคนกลางซึ่งเป็นคนจีนผู้นำสินค้าที่ชานนาต้องการมาขาย เช่น ยาสูบ ปลาทุเค็ม เป็นแหล่งเงินทุนเพื่อซื้อปัจจัยการผลิต เช่น ควาย คันไถ รวมทั้งวัสดุที่ใช้ในการสร้างและปรับปรุงบ้าน ความต้องการดังกล่าวกระตุ้นให้ชานนาผลิตข้าวจนมีส่วนเกินเหลือพอขาย (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546: 37) จะเห็นได้ว่างานของไม้ เมืองเดิมมิได้กล่าวถึงปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมเหล่านี้ แต่เลือกที่จะเสนอภาพบางส่วนเท่านั้น

สรุป

หากพิจารณาจากงานของไม้ เมืองเดิมจะสรุปได้ชัดเจนว่างานของเขาเป็นวาทกรรมชนบทชุดหนึ่งที่ต้องการเสนอภาพชนบทที่ค่อนข้างตัดขาดจากโลกภายนอก งานของเขาส่วนใหญ่มีลักษณะที่เรียบง่าย ความขัดแย้งในเรื่องจึงปรากฏเป็นความขัดแย้งของความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่แก้ได้ด้วยวิถีชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการจัดการกับความขัดแย้งด้วยการประนีประนอมหรือด้วยชุมชนหรือด้วยกำลังของตนเอง ในสังคมไม่มีความแตกต่างระหว่างชนชั้นมากนักเนื่องจากทุกคนเป็นชาวไร่ชาวนา ความเป็นอยู่จึงไม่แตกต่างกันมาก ทำให้คนในชุมชนสามารถรักษาสระและศักดิ์ศรีได้ วิถีชีวิตที่ใกล้ชิดแบบญาติพี่น้องที่มีจุดร่วมทางสังคม ประเพณี ความเชื่ออาจทำให้คนในชุมชนเกิดความมั่นคงในจิตใจและอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาอาศัยกัน

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเลือกที่จะไม่เสนอความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ซับซ้อน แต่เน้นที่ความขัดแย้งของความสัมพันธ์ส่วนตัวมากกว่า ดังนั้นผู้อ่านไม่เห็นปัญหาทางธรรมชาติ เช่น นาล่ม นาแล้ง หรือปัญหาทางเศรษฐกิจ เช่น ระบบรณานุกาพย์ ปัญหาเจ้าที่ดิน นายหน้า พ่อค้าคนกลาง พ่อค้าชาวจีน ปัญหาการรุกล้ำของสังคมเมือง วาทกรรมชนบทของไม้ เมืองเดิมคือการคัดสรรและเสนอภาพชนบทชุดหนึ่ง ดังนั้น การที่จะกล่าวถึงไม้ เมืองเดิมว่า “เป็นนักประพันธ์วรรณนิยมหรือสัจนิยม (Realism) ชื่อนำคนหนึ่งของวรรณกรรมไทย” และ “ถ่ายทอดชีวิตชาวชนบทได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงแม้จนกระทั่งความรู้สึกนึกคิดของชาวนาชาวไร่ที่อยู่ห่างไกลความเจริญของเมือง” (วิทยากร เชียงกุล, 2542: 229) กล่าวทางวาทกรรมวิเคราะห์แล้ว วาทกรรมชนบทของไม้ เมืองเดิมคือการคัดสรรและเสนอภาพชนบทชุดหนึ่งและตัดหรือละเว้นที่จะกล่าวถึงบางปัญหาบางประเด็น งานของเขาจึงไม่ได้เสนอภาพที่เป็นจริง แต่เป็นการคัดสรรเพื่อเสนอภาพชนบทที่เป็นชุมชนในอุดมคติซึ่งอาจแสดงลักษณะของการหวนให้หาอดีต (nostalgia) อันเป็นยุคแห่งการให้คุณค่าแก่ศักดิ์ศรีการยกย่องวีรบุรุษผู้กล้าที่จะเป็นผู้นำของชุมชน สังคมเครือญาติที่อบอุ่น ความขัดแย้งที่ไม่ซับซ้อนและแก้ไขได้ด้วยจริยธรรมและวิถีชุมชน ความเด่นอีกประการของไม้ เมืองเดิมคือภาษาวรรณศิลป์และภาษาเปรียบเทียบกับที่คมคาย การนำเสนอภาพความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ และเน้นย้ำความสัมพันธ์ที่แยกไม่ออกระหว่างธรรมชาติกับวิถีชีวิต

การที่ไม่เมืองเดิมซึ่งเป็นคนเมืองแต่ได้ไปมีประสบการณ์ในชนบทและนำเรื่องราวของชนบทมาเขียนในขณะที่วงวรรณกรรมไทยขณะนั้นเน้นการนำเสนอเรื่องราวของคนในเมืองอาจแสดงนัยให้เห็นว่า ไม้ เมืองเดิมได้ปลุกคุณค่าของชนบทขึ้นมาเพื่อให้ผู้อ่านได้ทบทวนและตระหนักถึงวิถีชนบทและคุณค่าดั้งเดิมที่มีมาก่อนการเปลี่ยนแปลงสู่สมัยใหม่

บรรณานุกรม

- กาญจนา ประสงค์เงิน. 2527. การศึกษาเรื่องสั้นไทยที่เสนอปัญหาสังคมชนบท
อีสาน: 2501-2525. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดี
 เปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จรรยาพร ปรปักษ์ประลัย. 2551. ระหว่างเส้นบรรทัด: รวมบทความและบทวิจารณ์
คัดสรรในรอบ 15 ปี. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. 2553. “แผลเก่า: แผลที่ฝากไว้ก่อน.” อ่าน 2, 4 (เมษายน-
 กันยายน): 13-35.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2549. วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง
เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. 2544. **คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัย
 รัตนโกสินทร์ตอนต้น.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นนทพร อยู่มั่งมี. 2547. “การปล้นและลักกระเบื้องในทุ่งรังสิต: ภาพสะท้อนการ
 เสื่อมคลายของระบบอุปถัมภ์แบบนักเลง.” **วารสารอักษรศาสตร์ 33,**
 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 25-79.
- ประทีป เหมือนนิล. 2542. **100 นักประพันธ์ไทย.** กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- ปรียาภรณ์ หนูสนั่น. 2532. การสะท้อนปัญหาสังคมชนบทในนวนิยายไทย
พ.ศ. 2519-2529. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดี
 เปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. 2546. **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: Silkworm Books.
- ไม้ เมืองเดิม. 2513. **ซุ่มหุ่มเรื่องสั้นของไม้ เมืองเดิม**. พระนคร: บรรณาการ.
- ไม้ เมืองเดิม. 2539. **ศาลเพียงตา**. กรุงเทพฯ: บางหลวง.
- ไม้ เมืองเดิม. 2544. **แสนเสบ**. กรุงเทพฯ: ไพลิน.
- ไม้ เมืองเดิม. 2553ก. **สินในน้ำ**. กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์บรรณาการ.
- ไม้ เมืองเดิม. 2553ข. **ชายสามโบสถ์**. กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์บรรณาการ.
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. 2531. **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- วิทยากร เขียงกุล. 2542. **สารานุกรมหนังสือดี 100 เล่มที่คนไทยควรอ่าน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2554. **พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สุโขทัยธรรมาราช, มหาวิทยาลัย. 2553. **เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาชนบทไทย หน่วยที่ 1-7**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช.
- สุโขทัยธรรมาราช, มหาวิทยาลัย. 2553. **เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาชนบทไทย หน่วยที่ 8-15**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช.
- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. 2551. "บทบรรณาการ: วากรรม ภาพแทนและอัตลักษณ์." **วารสารอักษรศาสตร์** 37, 1 (มกราคม-มิถุนายน): 1-15.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. 2553. **ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- Danaher, Geoff, Tony Schirato and Jen Webb. 2000. **Understanding Foucault**. London: Sage.
- Tyson, Lois. 2006. **Critical Theory Today: A User Friendly Guide**. 2nd ed. New York: Routledge.